

המרד בלבנון והמעורר הבין-ערבי

מרידת הנפל ב־13 בדצמבר 1961 פרצה בשעה שמדיניות החוץ והפנים הלבנונית הועמדה על פרשת הדרכים עקב פירוקה של קע"מ. במשך למעלה מ־3 שנים התאימה לבנון, בהתחשב בעובדה שנוצרה קע"מ, את מדיניותה הפנימית והחיצונית לכך שתשא חן בעיני עבד'אנאצר — והציבור המוסלמי הפרונאצרי. עם פירוק קע"מ מחייב האינטרס המדיני והכלכלי שלה את התקרבותה לסוריה — בעוד שזיקת חלק מהמוסלמים לנאצריזם נשארה בתוקפה. אי לכך, היה דוקא בזעזוע אחרון זה, מרידת הנפל, כדי לאפשר לממשלת הלבנון לעשות את המפנה לטובת שיפור היחסים עם סוריה — מבלי להסתכן בהתקוממות דעת הקהל בקרב אותם מוסלמים הדבקים בנאצריזם.

משמעות ההתקרבות שחלה עתה בין לבנון וסוריה אינה מוגבלת רק ליחסים שבין שתי מדינות אלה, אלא יש בה כדי להשפיע במשך הזמן על מערך יחסיים חדש במסגרת היחסים הבינעבריים בכללה. מבחינה פנימית, הרי גרם כשלון המרידה לכך כי המשטר — המפגין כיום קיצוניות בדיכוי ה"לאומנים הסוריים", ופוגע בו בזמן באנשי מפלגתו של שמעון — יוצר לעצמו בקרב המוסלמים את האווירה האוהדת הדרושה לו בשעה זו, כדי שלא יעמדו אלה בדרך להתקרבות אל סוריה, וביחוד, לאחר שממשלת סוריה מיהרה אף היא לצאת מיד נגד ה"לאומנים הסוריים" והסגירה את פליי טיהם בידי שלטונות לבנון.

אמנם, היה בצעדים קיצוניים אלה כדי להעלות את רוגזם של חלק מהחוגים הנוצריים, וביחוד אלה הקרובים לשמעון ולכנסיה המרונית. אבל, מאידך גיסא, יש לציין כי החוגים הכלכליים, וכן המתונים שבשתי העדות ואלה המסתכלים במדיניות הממשלה בעיקר מבחינת יכולתה להבטיח את היציבות הבין-עדתית והשגשוג הכלכלי, רואים את המשבר עם הלאומנים, והמאסרים ההמוניים, כאפיזודה חולפת; בעוד שהם מלאי תקווה לנוכח הסיכוי לנוו"מליזציה ביחסים עם סוריה, מצד אחד — והרחקת השפעתו הישירה של הנאצריזם מלבנון, מאידך גיסא.

ממשלת סוריה, שאף היא מעוניינת בהתקרבות בינה לבין לבנון, לא יכלה להרשות לעצמה לעשות את הצעד הראשון בכיוון זה כל זמן ששוכני עבד'אנאצר, וכן התנועה הפרונאצרית, היו הגורם הדינמי הפועל נגדה בתעמולה ובטרור מתוך שטחה של לבנון. יחד עם זאת, הבינה כי ממשלת לבנון לא תוכל לצאת למלחמה ישירה בגורמים אלה מבלי לזעזע את השלום הבין-עדתי לפיכך, ניצלה גם היא את הרגע המתאים — לכשנוצרה בלבנון אווירה מתאימה בהתגבר משקלם של האלמנטים המתונים בקרב שתי העדות — בשביל להפגין את אהדתה ותמיכתה בממשלת לבנון ולהביא לנורמליזציה של היחסים עם לבנון. כך ששתי המדינות פועלות עתה במתואם לא רק להסדרת העניינים שביניהן, אלא גם כדי לטוות מצע חדש ליחסים הבין-עבריים בכלל — מתוך כוונה להתקרבות בין המדינות הערביות ה"פרוגרסיביות" (סוריה, לבנון, עיראק, מצרים) לעומת אלו ה"ריאקציוניות".

מצרים רואה את נסיון ה"לאומנים הסוריים" לתפוס את השלטון בלבנון כמסכן את שארית השפעתה בעולם הערבי (באיימו על

קיומו של שלטון שהיה עד כה ידידותי לה), וכן כחלק מתכנית אימפריאליסטית גדולה יותר, המאיימת אף על מצרים עצמה ועל ממשלה הכלכלי והמדיני. אילכך קידמה אף היא בברכה את הצלחת המשטר הלבנוני להתגבר על הימין הקיצוני. עדיין רואה היא הכרח לעצמה לתמוך במשטר זה, הנראה לה כיום כנוח מכל מה שיכול לבוא במקומו בתנאים הנוכחיים. לכן, היות ועליה להתחשב באינטרס עדיף זה, ממשיכה היא בתמיכתה במשטר — אפילו אם מנצל הלו את המאורעות על-מנת לישב את יחסיו עם סוריה ה"בוגדנית" מבלי לשאול את פיה של קהיר.

מאז המפנה, עסוקות סוריה ולבנון (כשהראשונה היא הגורם היוזם והפעיל — והאחרונה התומכת לפחות בשתיקה) בנסיון לקירוב המדינות הערביות, "המשוחררות" זו אל זו. על רקע זה יש לראות את פניית ממשלת סוריה, דרך הליגה, בהצעה לתקן את היחסים בין סוריה למצרים — וכן את השיחות בין סוריה ועיראק, וההסכמים שהושגו בהן. אך בעוד שאת השיחות עם עיראק ניתן להגדיר כצעד ראשון להתקרבות בין שתי המדינות על בסיס תועלת הדדית ושמירת הריבונות והעצמאות של כל אחת מהן — הרי רצונה של סוריה להשיג את שיתוף-הפעולה וההכרה מצד מצרים עודנו רחוק מהתגשמות; וזאת מפני שמצרים אינה יכולה לעשות בקלות את המפנה הנדרש ממנה. במסכת יחסים זו עדים הננו לעובדה כי ירדן נשארת עדיין מחוץ למסגרת התכנית ה"נל". עדיין מיוחס לה התפקיד השלישי במזה"ת, של מדינה גרורת האימפריאליזם. ברור כי מבחינתן של סוריה והלבנון עדיף להביא לשיתוף-פעולה עם מצרים ועיראק מאשר עם ירדן; אך ודאי סבורות הן כי אם תושג התקדמות בנקודות עדיפות אלה — לא יקשה לשלב גם את ירדן במערכה זו, כאשר יחולו בתוכה שינויים מתאימים.

משבר כלכלי חמור במצרים

בחודשים האחרונים חלה הרעה ניכרת במצבה הכלכלי של מצרים, שלא היה שפיר בזמן מן הזמנים. פחדו של משטר עבד'אנאצר שמא יחוללו חוגי בעלי ההון והרכוש ("נושאי הריאקציה" בעיניו) מהפכה כפי שחוללה אחיהם בסוריה, שימש עילה להנהגת מדיניות "סוציאליסטית" קיצונית, אשר התבטאה בהחרפה ניכרת בתהליך ההלאמות וההחרמות, מאסרים נרחבים, רדיפת מיעוטים וגירוש זרים. הרקע **הבטחוני** למדיניותו של המשטר במחצית השנה האחרונה האפיל על שיקולי-דעת **כלכלי**, אשר בעבר אפיין את הכרעותיו של המשטר המצרי. במקביל לזעזועים פנימיים אלה, סבל המשק מפגעי טבע חמורים: מכת המזיקים החקלאיים אשר השחיתו את היבולים — וכן גאות הנילוס, שהוסיפה עוד גורם של חורבן ומצוקה. תופעות שליליות לא איחרו להופיע: -

- יבול הכותנה, עליו מתבסס המשק המצרי, ירד בשליש לעומת אשתקד. יבולי הפול, התירס והאורז, אשר משמשים מזון יסודי לאוכלוסית מצרים, ירדו בשיעורים גדולים עוד יותר.
- הוגברה הברחת מטבע מצרי לחו"ל, ושער המטבע ירד לנקודת-שפל (בכירות הגיע שער המטבע המצרי בסוף ינואר 1962 ל־1.30 דולר — לעומת השער **הרשמי** של 2.87 דולר).
- התרבו שמועות על כוונת שלטונות מצרים להחליף את שטרות הכסף תוך-כדי פיהות המטבע, ויחכן אף השלת מלווה-חובה;
- לקראת סוף שנת 1961 התרוקן כמעט כליל מלאי המזעב הזר העומד לרשות הבנק המרכזי המצרי. בנקים מערביים, אשר בעבר הגישו למצרים הקלות ניכרות באשראי מסחרי, חדלו מלסייע

למצרים לאחר שאיבדו את אימונם ביכולת המשק המצרי לפרוע את חובותיו — וכן בגלל התמרמרות חוגים רחבים במערב נגד אופי המדיניות הפנימית הרודנית של משטר עבד'אנ'נאצר. מיניסטר'הכלכלה המצרי, ד"ר קייטוני, הכריז במחצית ינואר 1962 שהמערב הטיל מצור כלכלי על מצרים, כפי שכבר עשה זאת פעם לאחר מלחמת סואץ.

● על אף שנשאר עוד מלאי של כותנה מהיבול של אשתקד, ירד יצוא הכותנה המצרית ב־4% החודשים הראשונים של עונת היצוא 1961/62 ל־49% בלבד של נפח היצוא בתקופה המקבילה בעונה הקודמת. ארצות המערב אינן ממחרות להגביר את קצב קניות הכותנה המצרית.

● שוררת אוריה של אי־בטחון, ואף פחד, בקרב אותם חוגים באוכלוסייה העירונית במצרים אשר טרם נפגעו מחוקי ההלאמה וההחרמה — שמא יגיע תורם בקרוב. אוריה זו, והאנדרלמוסיה המנהלית אשר באה עקב החוקים האחרונים, גרמו לירידה בפריזון העבודה ברוב ענפי המשק.

החודשים הקרובים יהיו כנראה הרי־הכרעות בשביל עתיד המשק המצרי והמשטר הנאצרי. יהיה על נאצר להחליט באם הוא רוצה — או יכול — להרפות מביצוע מדיניותו ה"סוציאליסטית" הקיצונית, בכדי להקל על המצב הכלכלי ולזכות בסיוע מערבי מוגבר — או להמשיך בדרכו הנוכחית, אשר עלולה לדחוף את מצרים יותר ויותר לזרועות הגוש־המזרחי, או לערער ערעור מכריע את בסיס הקיום של המשטר הנאצרי עצמו.

מעשלה חדשה בירדן

הולדת יורש־העצר והרכבת הממשלה החדשה — אלה הם שני האירועים שעמדו במרכז ההתפתחויות בירדן בסוף חודש ינואר 1962. משני אלה, האחד היה לפי־טבע־הדברים צפוי — וידוע ברבים. השני לא היה, בעצם, אף הוא בלתי־צפוי ביותר. **ובשניהם** ישתדלו להשתמש לצורך חיזוק בסיסו המעורער של המשטר.

הממשלה החדשה בראשותו של יצפ־את־תל החליפה ב־27 בינואר את ממשלת בהג־ת את־תלוני, שכיהנה בשינויים־מספר מאז רצח הזאע אל־מג'אלי ב־29 באוגוסט 1960, ממשלה זו — היא הפרי שהבשיל בשיקוליו של המלך חוסיין, בחפשו דרך להשתית את משטרו על רפורמות מתקדמות ולמצוא פתח ליציאה מן הבדידות בזירה הערבית.

ההפיכה בסוריה והינתקותה מעל קע"מ הסירו את הסכנה שאימה על כסאו של חוסיין מצפון ופתחה לפניו — כך קיוו ללא־ספק חוסיין — אופקים חדשים. באופקים אלה הצטיירה למלך שבעמאן תכנית פדוצית "הסרה הפורה" שתהיה מושתתת על עצמאותו ושיוונו של חברותיה, מבטיחה את משטריהן ומסייעת לפיתוחן.

אולם תקוותיו של חוסיין אוכזבו עד מהרה. סוריה, אשר חוסיין היה הראשון להכיר במשטרה החדש ואשר בתחילת ימיה המחודשים עשה שליט עמאן את הכל כדי לסייע לה מבחינה מוסרית ומעשית, דחתה את היד המושטת — וחטיפשה לעצמה תמיכה בבגד ובבירות; יחסי עיראק—ירדן הצטננו ונמתחו על רקע פרשת כוית; שמה של ירדן עוררב — בצדק או שלא בצדק — בפרשת מירדת־הנפל בלבנון — בעוד רודן קהיר מנסה לחפות על כשלונותיו, בין היתר, בהסתערות תעמולתית וחתרנית מחודשת על משטרו של מלך ירדן. במצב בידוד זה נשארו לחוסיין רק האהדה חסרת התכלית מצד מלך סעודיה וידידותו של שליט כוית, אשר כוחות חוסיין סייעו לאבטחת משטרו.

המצב הפנימי בירדן נשאר רגוע, אך בלתי־יציב כבעבר. ההפיכה בסוריה הסירה אמנם את האיום לעצמאות ירדן והקטינה את הסכנה למשטר, אך סערת הרוחות שקמה במדינה, וה"בחירות האוטומטיות" שנערכו בירדן, הבליטו שוב שמשטרו של חוסיין מתקיים על אפן ועל חמתו של הרוב המכריע במדינה — כשהוא נשען על כידוני הצבא. נסיונות קודמים להרחיב את בסיס המשטר ולשפר את יעילות מנגנון השלטון נכשלו, בעוד שהלחץ המערבי על חוסיין לרפורמות גבר. ההפיכה בסוריה, בהסירה את הסכנה המידית מבחוץ, פתחה את **האפשרויות** לבצע שינוי יסודי ובזמן אף **חיבה** לבצעו.

ממשלת יצפ־את־תל נועדה להבטיח שינוי זה. היא הורכבה מפנים החדשות לגמרי בכורסאות השרים. יצפ־את־תל הוא בעל עבר מגוון, שירת בין היתר כקפטן בצבא הבריטי וכ"קולונל" בצבא־ההצלה של קאוקג־י. בשנים האחרונות היה מנהל בית־השידור הירדני — ובתור שכזה ממונה על מלחמת התעמולה האנטי־קע"מית — ושגריר ירדן בבגדאד. הוא אופורטוניסט ותכנן, אך בעל אישיות חזקה, תרץ וחרץ. השפעתו על המלך רבה. כל יתר המיניסטר־ים שהוזמנו אל ספינת הממשלה הם פקידי מנגנון בכירים — בחלקם מנהלי משרדים לשעבר — המצטיינים בכושרם, נקיון כפיים — ובנשיות לאומניות, אם כי לא קיצוניות.

בכתב־המינוי של המלך הובלטה באריכות המגמה לערוך במנגנון רפורמות מרחיקות־לכת, הודגשה הכוונה לבצע טיהורים בכל השירותים, להעלות את רמתם ולהשתיתם על בסיס הכשרון ושירות הציבור. ברחוב אף מהלכות שמועות על פיזור בית־הנבחרים ועריכת בחירות "נקיות". במסיבת העיתונאים הראשונה שלו הבליט יצפ־את־תל את המטרה **השניה** — שיפור היחסים בין ירדן ושכנותיה.

יתכן שבשטח־קצר אמנם יצליחו הרפורמות להגביר את פופולריותו של המשטר, ואין ספק שמעצמות המערב יקבלו שינוי זה בחיוב — דבר שיבטיח המשך הסיוע הכספי, ואולי אף הגדלתו. אולם בטוח **ארוך** טומנת בחובה התפתחות זו סכנות רבות: חופש, דמוקרטיה ופעילות מפלגתית עלולות להרוס עדימהרה את חומות הבטחון בהן התבצר המשטר בעבר ובאמצעותן הצליח להדוף את הסתערויות אויביו. רפורמות במנגנון ובשירותים־המזוינים עלולות ליהפך על־נקלה לטיהורם מיסודות נאמניה־משטר המסורתיים — וזאת בעת שהגופים הלאומניים הקיצוניים יצאו מהמחתרת ויסתננו לעמדות המפתח.

עם זאת, אין ספק שחוסיין לא שכח את לקח מאורעות 1957—1956 והוא ידע בודאי להפעיל את "מעצור הסכנה" בעוד מועד. דומה כי עדיין יספיקו לו בשעת־הכרח שני צוים — לפיזור ביה"ג, והממשלה — כדי לעצור כל הדרדרות מסוכנת.

בינתיים אין לצפות לשינוי מידי במעמדה של ירדן ביחסי החוץ, והלא אין הללו תלויים בירדן בלבד. ירדן, מקוה לסיוע כספי **מכווית** — ואין היא יכולה לומר עליו, חלף רצון־טוב **עיראקי**, כל עוד תבקש סוריה את הידוק קשריה עם עיראק — ותעודת הכשר מצד עבד'אנ'נאצר — אין לצפות לכך שתהדק קשריה עם ירדן. מתקבל על הדעת שהיחסים עם **הלבנון** יתוקנו במשך הזמן. אך **מצרים** הבהירה, בהתקפה מידית על הממשלה החדשה, כי הקרע בין המשטרים שבירדן ובמצרים עמוק ימכדי שאפשר יהיה לתקנו ברפורמות בירדן — אשר לא נועדו בעצם אלא לחיזוק משטרו של אויב כה מובהק כחוסיין.